

Wojciech Madej

KLAUZULE ABUZYWNE W POLSKIM PRAWIE CYWILNYM

1. Wstęp

Obecna w polskim prawie zasada swobody umów wyrażona w artykule 353¹ Kodeksu cywilnego daje stronom samodzielną w sferze kształtowania stosunku prawnego oraz decydowania o jego treści. Wspomniana zasada ma za swój przedmiot nie tyle swobodę kształtowania wyłącznie samej treści umowy, ale obejmuje cały stosunek zobowiązaniowy

¹ Realizacja artykułu 353¹ Kodeksu cywilnego przejawia się w przewadze przepisów dyspozytywnych nad bezwzględnie obowiązującymi w uregulowaniu stosunków umownych². Swoboda umów nie oznacza bynajmniej dowolności w kształtowaniu praw i obowiązków stron, bowiem ustawa przewiduje granice tejże swobody wyznaczone przez naturę stosunku prawnego, przepisy ustaw oraz zasady współżycia społecznego. Treść umowy może nie naruszać zakazów prawnych, ale może pozostawać w sprzeczności z zasadami uczciwości, powszechnym w społeczeństwie standardem lojalnego postępowania³. Skutkiem przekroczenia granic swobody umów jest zastosowanie ogólnych reguł odnoszących się do dokonywania czynności prawnych, które formułuje przepis artykułu 58 KC w zakresie nieważności czynności prawnej⁴. Istnienie swobody umów daje niezależność podczas wyboru kontrahenta, możliwości wyboru formy stosunku prawnego oraz trybu zawarcia umowy⁵.

Duże znaczenie zyskują aktualnie umowy z udziałem konsumentów, z uwagi na dynamiczny rozwój obrotu gospodarczego. Konsumentem w rozumieniu kodeksu cywilnego jest zaś osoba fizyczna dokonująca z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową (art. 22¹ KC)⁶. Rozwój obrotu gospodarczego spowodował, że przedsiębiorca w mniejszym stopniu ustala indywidualnie warunki umowy z każdym konsumentem z osobna z uwagi na masowość swojej działalności. Związane jest to z problemami natury organizacyjnej, ekonomicznej, ponieważ przedsiębiorcy nie byłoby w stanie uwzględniać indywidualnych potrzeb potencjalnych kontrahentów⁷. Z tego powodu spotykany jest w praktyce tryb zawierania umów poprzez samo przystąpienie do umowy. Taki tryb zawierania umów nazywany jest umową adhezyjną, której istotą jest brak negocjowania ich postanowień, brak faktycznej możliwości prowadzenia negocjacji. W takich przypadkach rola konsumenta sprowadza się do prostego przyjęcia warunków oferowanych przez jedną ze stron, bądź ich odrzucenia.

2. Umowy adhezyjne

Umowy adhezyjne charakteryzuje ustalony przez jedną ze stron wzorzec umowy w postaci ogólnych warunków umowy, wzoru umowy, regulaminu (art. 384 KC). Przez wzorce umów należy rozumieć wszelkie klauzule umowne, które zostały przygotowane z góry na użytek przyszłych umów. Opracowywane są jednostronnie przez podmioty, które zamierzają zawrzeć wiele umów na identycznych warunkach kontraktowych⁸. Charakter prawny wzorca umów wywołuje wiele kontrowersji w doktrynie i prezentowane jest kilka stanowisk, wśród których najtrafniejszy wydaje się pogląd traktujący wzorzec umowy jako kwalifikowane oświadczenie woli mające szczególnie reżim prawny i przy spełnieniu przesłanek tego reżimu- kształtuje poza konsensem stosunek prawny wynikający z umowy⁹. Podstawową ich funkcją jest standaryzacja stosunków prawnych w obrocie masowym poprzez ustalanie typowej treści zawieranych w tym obrocie umów; odpowiednio dotyczyć to może także trybu zawierania i wykonywania umów; zakres ingerencji w treść konkretnego stosunku jest najszerszy w ogólnych warunkach umów, postanowienia takich aktów wykraczają bowiem poza samą treść umowy stanowiącej podstawę konkretnego stosunku, określając także, np. tryby jej zawierania albo różne możliwe do zawarcia typy umów; regulaminy umowne zasadniczo służą wyjaśnieniu użytych w treści umowy zwrotów i określeń, natomiast wzór umowy jest gotowym, niepodlegającym negocjacji wzorcem umowy, który wypełnia się, zasadniczo jedynie w celu określenia stron¹⁰. Brak możliwości wpływu konsumenta na treść umowy powoduje nie tylko ograniczenie zasady swobody umów, lecz także staje się on zależny od "silniejszej" strony, którą jest przedsiębiorca proponujący wzór

¹ *Leksykon obywatela*, S. Serafin (red.), Warszawa 2008, s. 354.

² Zob. *Mała Encyklopedia Prawa*, U. Kalina-Prasznik (red.), Warszawa 2005, s. 586.

³ *Prawo gospodarcze prywatne*, T. Mróz (red.), Warszawa 2009, s. 17.

⁴ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania- część ogólna*, Warszawa 2014, s. 137.

⁵ Zob. *Zarys prawa cywilnego*, E. Gniewek (red.), Warszawa 2016, s. 270-271.

⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r.- Kodeks cywilny (Dz.U. z 2016 r. poz. 380).

⁷ *Kodeks cywilny Komentarz*, E. Gniewek (red.), Warszawa 2014, s. 687.

⁸ M. Bednarek, *Wzorce umów w prawie polskim*, Warszawa 2005, s. 1.

⁹ A. Kawałko, H. Witczak, *Zobowiązania*, Warszawa 2015, s. 84.

¹⁰ *Encyklopedia prawa*, U. Kalina-Prasznik (red.), Warszawa 2007, s. 955.

umowy. Istnieje ryzyko, że przedsiębiorca może nadużywać swojej pozycji przedstawiając między innymi umowę nakładającą na konsumenta nadmierne obowiązki albo wyłączając lub ograniczając swoją odpowiedzialność względem konsumenta. Wraz z rozpowszechnieniem się umów adhezyjnych łączą się pewne niebezpieczeństwa, nie tylko związane z możliwością nadużywania przewagi ekonomicznej silniejszego kontrahenta, lecz także wynikające z braku specjalistycznej wiedzy drugiej strony, dotyczącej przedmiotu świadczenia oraz charakteru stosunku prawnego, na podstawie którego jest ono wykonywane¹¹. By uniknąć wskazanych sytuacji, ustawodawca urzeczywistnia treść artykułu 76 Konstytucji RP, który stanowi iż władze publiczne chronią konsumentów, użytkowników i najemców przed działaniami zagrażającymi ich zdrowiu, prywatności i bezpieczeństwu oraz przed nieuczciwymi praktykami rynkowymi¹². Przepis ten chroni podmioty, które w szczególności w stosunkach prywatnoprawnych, w relacji z innymi podmiotami, są stroną strukturalnie słabszą. Dotyczy to zwłaszcza stosunków z profesjonalistą, które charakteryzują się asymetrią pozycji rynkowej i informacji¹³. Wyrazem ochrony konsumentów przed działaniami mogącymi naruszyć ich prawa, jest zastosowanie zasady prymatu umowy w przypadku sprzeczności treści umowy z wzorcem umowy oraz wyjaśnienia wszelkich wątpliwości na korzyść konsumenta (art. 385 KC). Innym udogodnieniem dla konsumentów jest umieszczenie tzw. klauzul abuzywnych w artykułach 385¹-385³ Kodeksu cywilnego.

3. Klauzule abuzywne

Klauzulami abuzywnymi zwanymi także niedozwolonymi postanowieniami umownymi nazywamy postanowienia umowy zawieranej z konsumentem niezgodnione indywidualnie, kształtujące jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (art. 385¹ § 1 KC). Odesłanie do dobrych obyczajów stanowi odwołanie do ocen uzasadniających reguły moralne znajdujące swoje źródło w wartościach powszechnie akceptowanych i obiektywnie pojmowanych¹⁴. Za sprzeczne z dobrymi obyczajami można więc uznać działania zmierzające do niedoinformowania, dezorientacji, wywołania błędnego przekonania u konsumenta, wykorzystania jego niewiedzy lub naiwności i inne działania odbiegające od przyjętych standardów postępowania¹⁵. Regułę oceny dobrych obyczajów reguluje artykuł 385² Kodeksu cywilnego, wskazujący iż oceny zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy, biorąc pod uwagę jej treść, okoliczności zawarcia oraz uwzględniając umowy pozostające w związku z umową obejmującą postanowienie będące przedmiotem oceny. Drugą przesłanką abuzywności postanowień umownych jest "rażące naruszenie interesów konsumenta". Klauzulę tę trzeba rozumieć szeroko, obejmując oprócz interesu ekonomicznego także kwestie związane z niewygodą organizacyjną, trudem, stratą czasu, nierzetelnością traktowania, wprowadzenia w błąd, naruszenia prywatności konsumenta¹⁶. Dotyczy to umów zawieranych za pomocą wzorca umów, uregulowanych w artykułach 384-385³ Kodeksu cywilnego. Brak mocy wiążącej umowy następuje nie w wypadku wystąpienia jakiegokolwiek z trzech przesłanek, lecz muszą one wszystkie wystąpić łącznie¹⁷. Wyjątek stanowi sytuacja, gdy zostaną spełnione wszystkie przesłanki, lecz dotyczą one postanowień określających główne świadczenia stron (np. cenę, wynagrodzenie), wtedy nie mogą zostać uznane za niedozwolone¹⁸. W tej konkretnej sytuacji zastosowanie mają przepisy kodeksu cywilnego chroniące słabszą stronę przed wyzyskiem. Niski stopień transparentności wzorca może uzasadniać uznanie jego abuzywności nawet w sytuacji, gdy stwierdzono, że formalnie został on inkorporowany do umowy¹⁹. O abuzywności przesądzać mogą również okoliczności ograniczające zdolność postrzegania i rozumienia jego tekstu oraz negatywnie wpływające na racjonalność decyzji podejmowanych przez konsumentów. Za niezgodnione indywidualnie postanowieniami umowy zawartej z konsumentem są postanowienia umowy, na których treść konsument nie miał rzeczywistego wpływu. Klauzule abuzywne obejmują niedozwolone postanowienia umowne zawarte w umowach z udziałem konsumentów, pozbawiając je mocy obowiązującej i wpływu na kształt praw i obowiązków wynikających z takiej czynności²⁰. Przepisy artykułów 385¹-385³ nie obejmują obrotu pozakonsumentckiego, bowiem w tym wypadku podmiotom, które czują się pokrzywdzone działaniami proponentów, pozostają do dyspozycji tylko sposoby ochrony na zasadach ogólnych²¹. Treść wyżej wymienionych artykułów stanowi implementację dyrektywy Rady Unii

¹¹ *Prawo zobowiązań- część ogólna Tom 5*, E. Łętowska (red.), Warszawa 2013, s. 459.

¹² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U. Nr 79, poz. 483).

¹³ *Zob. Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, M. Safjan (red.), Warszawa 2016

¹⁴ M. Skory, *Klauzule abuzywne- zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach Unii Europejskiej (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry)*, Warszawa 2007, s. 13.

¹⁵ A. Kawalko, H. Witczak, *Zobowiązania...*, s. 89.

¹⁶ M. Skory, *Klauzule abuzywne...*, s. 13.

¹⁷ *Podstawy prawa cywilnego*, Edward Gniewek (red.), Warszawa 2011, s. 393.

¹⁸ P. Bogdalski, *Prawo zobowiązań- część ogólna [w:] Prawo cywilne zarys wykładu*, red. M. Goettel, Warszawa 2016, s. 199.

¹⁹ *Kodeks Cywilny Komentarz Tom II Zobowiązania*, K. Osajda (red.), Warszawa 2013, s. 213.

²⁰ *Kodeks cywilny Komentarz*, E. Gniewek (red.), Warszawa 2014, s. 695.

²¹ *Prawo zobowiązań- część ogólna Tom I...*, s. 756.

Europejskiej nr 93/13/EWG z 5 kwietnia 1993r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, wprowadzając ochronę konsumenta jako strony ekonomicznie słabszej²². Celem niniejszej dyrektywy było zapewnienie, aby umowy zawierane z konsumentami nie zawierały nieuczciwych warunków takich jak ochrona konsumentów przed niezajomością norm prawnych i wynikającej z tego brak świadomości uniemożliwiający zawieranie umów; zapewnienie konsumentowi takiej samej ochrony zarówno w umowach zawieranych ustnie, jak i na piśmie²³. W załączniku do dyrektywy umieszczono siedemnaście klauzul mogących zostać uznanych za niedozwolone z uwagi na ich typowość występowania w praktyce obrotu. Ponadto do przesłanek wpływających na ważność czynności prawnej była klauzula generalna w postaci dobrej wiary (art. 3 ust. 1) pozwalająca stwierdzić czy postanowienia umowne są uczciwe. W myśl preambuły do tej dyrektywy "ocena nieuczciwego charakteru warunków umowy, zgodnie z wybranymi ogólnymi kryteriami, zwłaszcza w przypadku działalności dotyczącej sprzedaży lub dostaw o charakterze publicznym, zapewniającej usługi o charakterze powszechnym, przy uwzględnieniu solidarności między użytkownikami, muszą być uzupełnione środkami umożliwiającymi dokonanie ogólnej oceny różnych interesów; stanowi to wymóg działania w dobrej wierze; przy dokonywaniu oceny działania w dobrej wierze będzie brana pod uwagę zwłaszcza siła pozycji przetargowej stron umowy, a w szczególności, czy konsument był zachęcany do wyrażenia zgody na warunki umowy i czy towary lub usługi były sprzedane lub dostarczone na specjalne zamówienie konsumenta; sprzedawca lub dostawca spełnia wymóg działania w dobrej wierze, jeżeli traktuje on drugą stronę umowy w sposób sprawiedliwy i słuszny, należycie uwzględniając jej prawnie uzasadnione roszczenia". Przesłankami pozbawienia mocy wiążącej umowy na mocy art. 385¹ są: zawarcie umowy z konsumentem; nie uzgodnione indywidualnie postanowienia umowy; ukształtowanie praw i obowiązków w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy oraz jednoznacznie sformułowane postanowienie nie dotyczy głównych świadczeń stron²⁴. Jednoznaczne postanowienia umowne określające "główne świadczenia stron" odpowiadające pozostałym przesłankom zastosowania artykułu 385¹ § 1, podlegają ocenie sądowej na zasadach ogólnych (art. 5, 58, 353¹, 388 KC)²⁵. Przedmiotem kontroli dokonanej na podstawie artykułu 385¹-385³ Kodeksu cywilnego jest treść wszelkich nieuzgodnionych indywidualnie postanowień stosunku prawnego, w ramach którego mieszczą się:

- a) postanowienia samych wzorców umów;
- b) postanowienia umów, które zostały zaczerpnięte z wzorca;
- c) postanowienia umów zawartych bez użycia wzorca, lecz z wyłączeniem negocjacji co do całej lub części umowy, czyli tzw. klauzule indywidualne narzucone²⁶.

Jeżeli postanowienia umowy nie wiążą konsumenta zgodnie z § 1, strony związane są umową w pozostałym zakresie. Sama niezgodność postanowienia z dobrymi obyczajami powoduje tylko nieważność danego postanowienia z mocy prawa, zaś umowa wiąże strony w pozostałym zakresie. Eliminacja ze stosunku umownego postanowień uznanych za abuzywne nie prowadzi do zniweczenia całego stosunku prawnego, nawet gdyby z okoliczności sprawy wynikało, że bez tych postanowień umowa nie zostałaby zawarta²⁷. Treść artykułu 385¹ § 2 Kodeksu cywilnego pozostaje w ścisłym związku z artykułem 58 § 3 KC, bowiem dopuszcza się bezskuteczności czynności prawnej. Tutaj zaznaczyć warto, iż artykuł 385 § 1 ma charakter szczególny w stosunku do artykułu 58 Kodeksu cywilnego²⁸. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 stycznia 2011 roku wskazał, iż postanowienia wzorca umowy, sprzeczne z bezwzględnie obowiązującym przepisem ustawy, nie może być uznane za niedozwolone postanowienie umowne²⁹. Dlatego też w sytuacji gdy kontrolowana klauzula umowy lub wzorca była nie tylko abuzywna, lecz dodatkowo sprzeczna z ustawą, wówczas pierwszeństwo będzie miała sankcja nieważności z art. 58 § 3 KC. Nieważność eliminuje z obrotu tę część czynności prawnej, która jest nią dotknięta, ale § 3 art. 58 przewiduje sankcję nieważności całej czynności, gdy okoliczności wskazują, że bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana³⁰. W wskazanym wypadku konsumentowi pozostawia się wybór, czy będzie on zainteresowany wykonaniem umowy, bądź jej unieważnieniem. Prawo powoływania się na wadliwość wzorca, w którym klauzula została zawarta nie przysługuje przedsiębiorcom³¹. Część doktryny aprobując tezę, iż konsument ma prawo wyboru między skutkami wskazanymi w art. 385¹ § 2 k.c. oraz w art. 58 § 3 k.c. i w ten sposób

²² Kodeks Cywilny Komentarz Zobowiązania III cz.1, J. Ciszewski (red.), Warszawa 2014, s. 643.

²³ Zob. Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich [dostęp:17.10.2016]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:31993L0013>

²⁴ Wielka Encyklopedia Prawa wydanie drugie, B. Hołyst (red.), Warszawa 2005, s. 485.

²⁵ Kodeks Cywilny Tom I Komentarz Art. 1-449¹⁰, K. Pietrzykowski (red.), Warszawa, 2013, s. 1075.

²⁶ Prawo zobowiązań-część ogólna..., s. 761.

²⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lutego 2013 r., sygn. akt I CSK 408/12, OSNC 2013 nr 11, poz. 127.

²⁸ B. Gnela, Niedozwolone postanowienia umowne jako ograniczenie swobody kontraktowej [w:], Ustawowe ograniczenia swobody umów, B. Gnela (red.), Warszawa 2010, s. 302.

²⁹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 stycznia 2011 r., sygn. akt. III CZP 119/10, OSNC 2011 nr 9, poz. 95.

³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 21 listopada 2012 r., sygn. akt. VI ACa 824/12, Legalis nr 739334.

³¹ U. Ernst, A. Rachwał, F. Zoll, *Prawo cywilne Część ogólna*, Warszawa 2013, s. 166-167.

doprowadzić do całkowitej nieważności umowy³². Jest to jedno z uprawnień przysługujących konsumentowi wzmocniających jego pozycję względem przedsiębiorcy. Zważywszy, że bezskuteczność niedozwolonych postanowień następuje ex lege, nie istnieje tu konieczność wytaczania powództwa ustalającego, jakkolwiek nic nie stoi na przeszkodzie, by w celu wyjaśnienia ewentualnych kontrowersji i uniknięcia w przyszłości sporów, jedna ze stron skorzystała z możliwości jaką stwarza artykuł 189 Kodeksu Postępowania cywilnego³³. Dotyczy to żądania ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny. Wyrok ten ma charakter jedynie deklaratoryjny.

Katalog niedozwolonych postanowień umownych (tzw. szarych klauzul) zawarty jest w artykule 385³ Kodeksu cywilnego i nie jest to wyliczenie enumeratywne, lecz wskazane są najczęściej występujące w praktyce niedozwolone postanowienia umowne. Nie wyklucza to występowania innych klauzul, mogących zostać uznane za niedozwolone. Szare klauzule są nakierowane na ochronę konsumenta nieznanego prawa, który z reguły nie zdaje sobie sprawy z rzeczywistych skutków proponowanych mu postanowień i działa w zaufaniu, że nie będą one dla niego niekorzystne³⁴. Jeśli strony wskutek indywidualnych uzgodnień zdecydują się na wprowadzenie go do umowy, abuzywność takiej klauzuli będzie wyłączona³⁵.

4. Tryb uznania postanowienia wzorca umowy za niedozwolone

Zgodnie z ustawą z 5 listopada 2015 roku o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie 17 kwietnia 2016 roku uchylone zostały przepisy Kodeksu Postępowania cywilnego w zakresie postępowania w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone³⁶.

Ustawa w brzmieniu sprzed 17 kwietnia 2016 roku zakładała sądowy system abstrakcyjnej kontroli postanowień wzorca umowy. W wyniku prawomocnego wyroku sądu Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów wpisywał niedozwolone postanowienie do rejestru postanowień wzorca umowy uznanych za niedozwolone. W konsekwencji, gdy sąd wydał wyrok uznający klauzulę za niedozwoloną, Prezes UOKiK mógł nałożyć karę pieniężną na przedsiębiorców na naruszenie zbiorowych interesów konsumentów, gdyż klauzule wpisane do rejestru stanowiły praktykę naruszającą interesy konsumentów. Obowiązujące przepisy nie były funkcjonalne czego wyrazem było wyrażenie w uzasadnieniu zmian faktu, iż rejestr był nieprzejrzysty oraz zawarto w nim ogromną liczbę prawie identycznych brzmiących klauzul. Dodatkowo składano do sądu ogromną ilość powództw w liczbie około 58 tysięcy pozwów o uznanie klauzul za niedozwolone, co powodowało dezorganizację pracy sądów³⁷.

Zmiana ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów zmienia tryb rozstrzygania o niedozwolonym charakterze postanowienia wzorca umowy na administracyjno-sądowy realizowany przez Prezesa UOKiK. Dotychczas tryb sądowy przyjął formę kontroli abstrakcyjnej przeprowadzanej w oderwaniu od zawarcia konkretnej umowy, bowiem powództwo mógł wytoczyć każdy, kto według oferty pozwanego mógłby zawrzeć z nim umowę zawierającą postanowienie, którego uznania za niedozwolone żąda się pozwem. Innym sądowym trybem uznania wzorca umownego za niedozwolonego była kontrola incydentalna dokonująca się w toku toczącego się sporu przed sądem na tle konkretnej umowy zawartej przez przedsiębiorcę z konsumentem. Wyroki uznające postanowienia wzorca za niedozwolone wywoływały skutek prawny wobec osób trzecich od momentu wpisania do rejestru uznanego przez sąd za niedozwolone postanowienie umowne. Zmiany, które objęły wspomnianą ustawę, przewidywały współistnienie przez pewien czas dwóch trybów kontroli abstrakcyjnej. Wynika to z faktu, iż do spraw, w których przed dniem wejścia w życie niniejszej ustawy wytoczono powództwo o uznanie postanowień wzorców umów za niedozwolone, stosuje się przepisy sprzed nowelizacji, nie dłużej niż przez 10 lat od dnia wejścia w życie ustawy. W odniesieniu do postanowień umownych wpisanych do rejestru klauzul prowadzonego przez Prezesa UOKiK – stosuje się przepisy sprzed wejścia w życie nowelizacji, jednakże przez 10 lat od dnia wejścia w życie ustawy³⁸.

Obecnie obowiązujące przepisy zarówno w zakresie zakazu stosowania niedozwolonych postanowień wzorców umów, jak i postępowania w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, zostały uregulowane w artykułach 23a-23d i 99a-99f ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów z 16 lutego 2007 roku³⁹.

Uprawnionymi do złożenia zawiadomienia dotyczącego podejrzenia naruszenia zakazu stosowania niedozwolonych postanowień umownych są podmioty wyliczone enumeratywnie w artykule 99a, które mogą być jednocześnie dopuszczone do udziału w postępowaniu w charakterze podmiotu zainteresowanego, jeśli Prezes Urzędu uzna, że jego udział

³² R. Trzaskowski, *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013, s. 582.

³³ Zob. *Kodeks Cywilny Komentarz*, E. Gniewek (red.), Warszawa 2016, s. 709.

³⁴ *Ibidem*, s. 711.

³⁵ *Ibidem*, s. 711.

³⁶ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 1634).

³⁷ *Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów Komentarz*, A. Stawicki (red.), Warszawa 2016, s. 585-586.

³⁸ Zob. *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1-449¹¹*, M. Gutowski (red.), Poznań 2016.

³⁹ Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 184).

może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy. Legitymację czynną do zgłoszenia zawiadomienia mają cztery kategorie podmiotów: konsument, rzecznik konsumentów, Rzecznik Ubezpieczonych, organizacja konsumencka lub zagraniczna wpisana listę organizacji uprawnionych w państwach Unii Europejskiej do wszczęcia postępowania o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone⁴⁰.

Zawiadomienie należy złożyć na piśmie i powinno zawierać:

- a) wskazanie przedsiębiorcy, któremu zarzucane jest stosowanie niedozwolonych postanowień wzorca umowy;
- b) opis stanu faktycznego będącego postawą zawiadomienia;
- c) wskazanie postanowienia wzorca umowy naruszającego zakaz, o którym mowa w artykule 23a;
- d) uprawdopodobnienie naruszenia zakazu określonego w artykule 23a;
- e) dane identyfikujące zgłaszającego zawiadomienie.

Do zawiadomienia należy dołączyć dokumenty, które mogą stanowić dowód naruszenia przepisów ustawy. Po zgłoszeniu zawiadomienia Prezes UOKiK wszczyna sprawę z urzędu, zaś samo zawiadomienie nie wiąże go w wyjaśnianiu sprawy, lecz stanowi tylko źródło informacji, mogące być wykorzystane w celu wszczęcia postępowania. Następstwem zgłoszenia zawiadomienia dotyczącego podejrzenia stosowania niedozwolonych postanowień wzorca umowy może być:

- a) wszczęcie postępowania wyjaśniającego
- b) wszczęcie postępowania właściwego w sprawie uznania postanowień wzorca umowy za niedozwolone
- c) niepodjęcie przez organ żadnych czynności

W przypadku terminów na rozpatrzenie sprawy, ustawodawca odsyła do artykułów 35-37 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. - Kodeks postępowania administracyjnego⁴¹. W myśl tych przepisów organ powinien rozpatrzyć sprawę bez zbędnej zwłoki. Załatwienie sprawy wymagającej postępowania wyjaśniającego powinno nastąpić nie później niż w ciągu miesiąca, a sprawy szczególnie skomplikowanej - nie później niż w ciągu dwóch miesięcy od dnia wszczęcia postępowania, zaś w postępowaniu odwoławczym - w ciągu miesiąca od dnia otrzymania odwołania. O każdym przypadku niezakończonym w terminie organ jest obowiązany zawiadomić strony, podając przyczyny zwłoki i wskazując nowy termin załatwienia sprawy. Ten sam obowiązek ciąży na organie administracji publicznej również w przypadku zwłoki w załatwieniu sprawy z przyczyn niezależnych od organu. Na niezakończony w terminie stronie służy zażalenie do organu wyższego stopnia, a jeżeli nie ma takiego organu - wezwanie do usunięcia naruszenia prawa. Stroną postępowania jest każdy, wobec kogo zostało wszczęte postępowanie w sprawie o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, po uprzednim wydaniu postanowienia przez Prezesa Urzędu o wszczęciu postępowania. Dopuszczenie do udziału w postępowaniu w charakterze podmiotu zainteresowanego następuje na wniosek podmiotu uprawnionego do złożenia zawiadomienia. Prezes Urzędu może nadać decyzji w całości lub w części rygor natychmiastowej wykonalności, jeżeli wymaga tego ważny interes konsumentów. Postępowanie w sprawie o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone powinno być zakończone w terminie 4 miesięcy, a w sprawie szczególnie skomplikowanej - nie później niż w terminie 5 miesięcy od dnia jego wszczęcia. Nie można wszcząć postępowania o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone, jeżeli od końca roku, w którym zaprzestano ich stosowania, upłynęły 3 lata. Upływ terminu przedawnienia jest uwzględniony z urzędu, co powoduje każdorazowe umorzenie postępowania, gdy zostało wszczęte po upływie tego terminu.

Prezes Urzędu wydaje decyzję o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone i zakazującą jego wykorzystywania, jeżeli stwierdzi naruszenia zakazu z artykułu 23a. W treści decyzji Prezes Urzędu może fakultatywnie zażądać środków usunięcia skutków naruszenia zakazu, w szczególności poprzez:

- a) poinformowanie konsumentów, będących stronami umów zawartych na podstawie wzorca o uznaniu za niedozwolone postanowienia tego wzorca - w sposób określony w decyzji;
- b) złożenia jednokrotnego lub wielokrotnego oświadczenia o treści i w formie określonej w decyzji

Sama decyzja o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma charakter deklaratoryjny, natomiast decyzja w części zakazu wykorzystywania niedozwolonego postanowienia wzorca umowy, jej publikacji i środków usunięcia skutków naruszenia ma charakter konstytutywny. Jeśli przedsiębiorca zobowiąże się przed wydaniem decyzji do podjęcia lub zaniechania określonych działań zmierzających do zakończenia naruszenia zakazu, Prezes Urzędu może określić termin do wykonania zobowiązań, albo nałożyć na przedsiębiorcę obowiązek składania w wyznaczonym terminie informacji o stopniu realizacji zobowiązań. Prawomocna decyzja o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma skutek wobec przedsiębiorcy, co do którego stwierdzono stosowanie niedozwolonego postanowienia umownego oraz wobec wszystkich konsumentów, którzy zawarli z nim umowę na podstawie wzorca wskazanego w decyzji. Stanowi to istotną zmianę w prawie, gdyż skuteczność decyzji obejmuje tylko przedsiębiorcę i konsumentów związanych

⁴⁰ Zob. *Ustawa o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów z 5.8.2015 r. Komentarz*, M. Namysłowska (red.), A. Piszcz (red.), Warszawa 2016, s. 109 i n.

⁴¹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 23).

z nim umową. Poprzednie przepisy przewidywały rozszerzoną prawomocność materialną wyroku, w znaczeniu podmiotowym, ponieważ wyrok nie wiązał zgodnie z zasadą tylko stron i sądu, lecz także osoby trzecie. Obecne przepisy utrzymały w mocy przepisy dotyczące uznania drogą sądową postanowienia wzorca umowy za niedozwolonego, o ile wytoczono powództwo przed wejściem w życie ustawy. Rejestr postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone, prowadzony jest przez Prezesa UOKiK i lista ta liczy 6728 niedozwolonych postanowień umownych⁴². Decyzja Prezesa UOKiK obejmuje wyłącznie przedsiębiorcę, wobec którego decyzja została wydana i nie wywiera skutków wobec innych przedsiębiorców, nawet jeżeli stosują analogiczne postanowienia umowne ocenione w kontroli abstrakcyjnej jako niedozwolone. Zakres przedmiotowy skutku decyzji wobec przedsiębiorców dotyczy niedozwolonego postanowienia umownego stosowanego przez przedsiębiorcę, wobec którego wydana została decyzja. W stosunku do konsumentów prawomocna decyzja o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma skutek wobec wszystkich konsumentów, którzy zawarli z przedsiębiorcą umowę na podstawie wzorca wskazanego w decyzji. Skutek decyzji wobec konsumentów ograniczony jest do wzorca wskazanego w decyzji, zawierającego niedozwolone postanowienie umowne.

5. Podsumowanie

Regulacja niedozwolonych postanowień umownych służyć ma zwiększonej ochronie konsumentów przez ograniczenie swobody w zawarciu umowy za pomocą wzorca umowy. Obecnie uznanie wzorca umowy za niedozwolone jest skutecznie wyłącznie między przedsiębiorcami a konsumentami. Przyjęte przez ustawodawcę powyższe rozwiązanie wydaje się sprzyjać pewności obrotowi gospodarczemu. Dotychczasowe przepisy rozszerzały na osoby trzecie skuteczność uznania postanowienia umownego za niedozwolone. Powodowało to konieczność sprawdzania przez każdego przedsiębiorcę, czy dane postanowienie umowne jest niedozwolone, co było rozwiązaniem zbyt czasochłonnym. Obecnie obowiązujące przepisy mają na celu uniknięcie sytuacji, w których przedsiębiorca wykorzystuje swoją uprzywilejowaną pozycję w obrocie gospodarczym, nie dając konsumentowi wpływu na treść umowy, przez co konsument zmuszany jest do podpisania umowy zawierającej postanowienia umowne, często nie znając przepisów prawa. Wszechstronny katalog klauzul niedozwolonych, nieograniczający się tylko do tych z artykułu 385³ Kodeksu cywilnego, co daje konsumentowi szeroką ochronę własnych interesów. Ochronę konsumenta wzmacnia ponadto tryb administracyjno-sądowy realizowany przez Prezesa UOKiK, określając maksymalny czas na rozpatrzenie sprawy o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone. Bez wątpienia rozwój gospodarczy przyczynił się do powszechniejszego zawierania umów za pomocą wzorca umowy, co daje możliwość wykorzystywania przez przedsiębiorców swojej ekonomicznej przewagi nad konsumentem, zawierając we wzorcach ustalenia uniemożliwiające lub utrudniające późniejsze dochodzenie swoich praw przez konsumenta. Ustawodawca chroni konsumenta przed takimi praktykami, dając możliwość zawiadomienia Prezesa Urzędu o podejrzeniu naruszenia zakazu stosowania we wzorcach umów niedozwolonych postanowień umownych. O racjonalności ustawodawcy świadczy wyróżnienie w artykule 385¹ Kodeksu cywilnego, że niedozwoloną klauzulą jest postanowienie umowy zawartej z konsumentem, niezgodnionej z nim indywidualnie, jeśli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy. Odwołanie do wartości pozaprawnych daje konsumentowi zwiększoną ochronę, ponieważ często pewne sytuacje są zgodne z obowiązującym prawem, ale mogą budzić społeczne oburzenie, poczucie niesprawiedliwości. Odwołanie się do wartości podanych w artykule 385¹ daje konsumentowi poczucie sprawiedliwości, równości w stosunkach z przedsiębiorcą i są wyrazem zwiększonej jego ochrony.

***

PROHIBITED CONTRACT CLAUSES IN THE POLISH CIVIL LAW

In the first part of the paper the author presents a freedom of contract rule and its usage in a process of making agreement with contracts templates. In the article definition of consumer according to Polish law has been presented as well as reasons of creating consumer contracts with use of contracts template. The author articulates definition of contract of adhesion and its sense of existence. In addition he outlines and describes all reasons for considering such a contract as abusive. The article presents mechanisms of consumer protection in the moment of prohibited contract clauses and includes people who are in position to inform relevant bodies about prohibited contract clauses. In addition the whole process of deciding which clause is considered as prohibited has been described.

Keywords: contract of adhesion, Office of Competition and Consumer Protection, contract template, abusive clause

⁴² Zob. Rejestr klauzul niedozwolonych dostępny pod adresem : https://uokik.gov.pl/rejestr_klauzul_niedozwolonych2.php (dostęp: 27.12.2016).